

Despre etnii, în romanul *Când ne vom revedea* de Radu Mareș

Iliuță MALEȘ

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

iliutamales@yahoo.com

Abstract: The tragic fate of the land of Bukovina is captured by Radu Mareș from the perspective of an evolution, experienced by the heroes who enliven his narrative work. However, these heroes live in a complicated political and social period, known as Greater Romania, which precedes the Second World War. It is known that in those days, the rise of the Iron Guard influenced the history of many people. From a certain perspective, the fate of some characters presented in the book also foretells the tragic fate of this beautiful land, located at the edge of the world.

Keywords: *Bukovina, ethnic mosaic, multiculturalism, legionary influence, identity cliché.*

Radu Mareș (1941-2016) s-a născut în orașul Frasin (un sat mai răsărit la data nașterii scriitorului), județul Suceava, în Bucovina de sub munte, cum frumos spune în romanul său *Când ne vom întoarce*, publicat în anul 2010. În anii tulburi de după al Doilea Război a urmat liceul Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuți unde, putem bănuși, ajungea de multe ori pe jos sau cu câte o căruță care trecea obcina spre târgul din Rădăuți. „Un sat mic de pe fosta moșie a mănăstirii Solca, (...). Undeva sub munte, traduse Anton, de unde mai departe sunt numai munți și păduri. Un cătun, de fapt” [Mareș, 2015: 405], va spune scriitorul în roman, nenumind acel „sat mic”, așa cum nu va deconspira nici numele eroului principal, Gavril M., lăsându-ne libertatea să deducem că ar putea fi chiar numele tatălui său, sau al cuiva din familia sa. Tatăl său se numea Gavril Mareș și a fost agronom, iar mama sa, care a fost învățătoare, asemenea eroinei din roman, se numea Francisca Suhoverschi. Pot fi și aceste date o cheie de lectură, deși desfășurarea evenimentelor ar sugera că nu este vorba de cineva din familia sa.

Vorbind despre etniile din Bucovina, cele prezentate de Radu Mareș sunt caracteristice perioadei interbelice, când se petrece acțiunea romanului, după ce Bucovina revenise la România, de care fusese separată printr-un rapt al Imperiului Habsburgic în anul 1775. Despre mozaicul etnic bucovinean ne spune ceva chiar autorul, prin vocea lui moș Onofrei: „De-o pildă, încă din vechime, în Bucovina noastră venea lume peste lume, de te miri unde. Au venit unguri, sate întregi, care-s și azi. Înaintea lor au venit moroșenii care s-au așezat

pe moșiile mănăstirești. Cei mai mulți au fost nemții și austriecii, dar asta la început. După ei au venit rușii, care au adus cu ei puhoiul jidovilor. Și nu numai pe ei...” [Mareș, 2015: 58]. Și mai sunt și alții, ucrainenii și polonezii; să nu uităm că Bucovina se învecina, în acele timpuri, cu Polonia (Silezia) la nord. Deși scrie în cronică sa că personajele lui Radu Mareș: „se împotmolesc în magma descriptivă care le blurează mișcările”, Paul Cernat recunoaște: „E adevărat, universul multiethnic al Bucovinei de nord este reconstituit cu migală și autenticitate, iar personajele prind contur pas cu pas” [Cernat, 2011], afirmație care se susține în desfășurarea romanului.

Bucovina are o diversitate etnică mare, aflându-se la granița dintre imperii. Cu toate acestea, contribuția românească la viața regiunii, imediat după Unire, este destul de ștearsă. Daniel Cristea-Enache scrie într-o cronică dedicată romanului (am reținut eterogenitatea părerilor critice despre roman): „Personajele cele mai active ale romanului, tânărul Gavril M. și mentorul său, profesorul Volcinschi, au sentimentul că românii trebuie să facă și ei ceva. Ei doi, ca români, văd, simt, înțeleg că Bucovinei îi lipsește o urmă românească mai apăsată și mai durabilă, ce nu poate fi obținută decât printr-un anumit mod de a construi” [Cristea-Enache, 2011]. Lucrul este adevărat, iar autorul îl subliniază de mai multe ori. Eroul principal, Gavril M., are de luptat cu prejudecata celor din jur dintr-un motiv simplu: fiind român, nimeni nu credea că va reuși în ceea ce-și propune să realizeze la ferma din micul sat de pe granița României Mari. Bucovina a fost vreme de 143 de ani sub dominația Imperiului Austro-Ungar, de la Marea Unirea a Bucovinei cu Regatul României trecuseră doar 17 ani, iar până atunci ferma de pe Nistru fusese condusă de nemți; ultimul dintre ei fusese Wagner, care lăsase în urmă un conac înfloritor, cu o plantație de duzi pentru viermi de mătase, lucru destul de rar pentru acele vremuri. Primul care se îndoiește de capacitatea lui Gavril de a se ridica la nivelul predecesorului său este chiar bădica Buliga Onofrei, contabilul fermei, care l-a cunoscut bine pe Wagner, cu care lucrase foarte mulți ani împreună, înainte de Unire. Iar Gavril înțelege neîncrederea celor din jur în capacitatea sa de a reuși să se ridice la înălțimea lui Wagner datorită faptului că era român și încă unul foarte tânăr. Plecat de mic de acasă la școală la Cernăuți, pentru a arăta că și românii pot realiza ceva, Gavril nu se împacă cu ideea că doar nemții pot construi lucruri temeinice în Bucovina, deși acceptă că „Wagner, austriac din Tirol, fusese într-adevăr, cum o repetau toți, omul cu școala cea mai înaltă ajuns vreodată pe aceste meleaguri de la marginea lumii.” [Mareș, 2015: 142]. Dar va face ce știe el mai bine să demonstreze că și românii pot realiza lucruri frumoase prin seriozitate și implicare. Gavril este un tânăr cu o alură de Christ, este un om motivat în acțiunile sale, nu prea sociabil, care nu bea, nu fumează, refuză să joace taroc, lucruri atât de neromânești, care-l fac susceptibil de a fi legionar. Viața sa este mereu parcă sub un blestem încă din copilărie, când este nevoit să suporte o săptămână agonia tatălui său, lovit de un copac în pădure. Preia încă de atunci acea atitudine tragică a existenței sale, acea durere care a trecut cumva de la muribundul de pe pat la copilul de pe cuptor: „Treptat, ținea minte și asta,

corpul său intrase în rezonanță cu al celui care urma să moară. Durerea ca o vibrație, ca un curent, trecea din când în când și prin mușchii săi de copil subțiri ca niște ațe, iar oasele sale fragile delirau de durere și ele. (...) Chinurile agoniei prelungite la care asistase de la doi pași nu trecuseră fără să lase un semn imposibil de șters.” [Mareș, 2015: 177-178]. Iată de unde, cred eu, vine acea permanentă alură de martir a eroului nostru, care nu știe ce este fericirea, iar când o trăiește nu poate s-o definească.

Viața lui Gavril este tot timpul sub imperiul unor forțe oculte; parcă de mic îi este predestinat un destin sumbru, iar acest lucru i se arată mereu mamei sale, Domnica. Căutând să înțeleagă aceste semne, mama îl duce în diferite locuri pentru a afla dezlegare pentru soarta băiatului. Este dus la Cacica, la fântâna cu apă sfințită din spatele Catedralei Catolice. Aici vine și cunoscutul, în interbelic, deschizător al Cărții Sfinte, Grigore. Ce-i spune acesta mamei Domnica despre băiatul Gavril nu putem afla, aflăm doar despre o umbră care trece peste chipul mamei. Din drumurile mamei alături de Gavril aflăm lucruri interesante despre oamenii și locurile pe care le vizitează, cum ar fi hramul de la mănăstirea Sfântul Ioan din Suceava, unde micul bucovinean descoperă orașul cu toată organizarea sa, dughenele unde intră multă lume, de toate felurile, mizeria și mirosurile de pe unele străzi de la periferie, dar mai ales Gavril vede copiii care ies îmbrăcați în uniforme dintr-o clădire foarte frumoasă, cu multe ferestre, ceea ce îl va ambiționa cândva și pe el să meargă la școala din Cernăuți. Iată ce frumos este surprinsă eterogenitatea etnică a Bucovinei într-o călătorie cu trenul a băiatului din Bucovina de sub munte:

„În zorii aceleiași zile, Gavril M. plecase din Cernăuți spre casă, cu un tren personal. (...) Era, ca și în alte vagoane de la coada trenului, cârdul gureș de ruște venite cu ceva de vânzare la piață și care se întorceau acasă, în satele lor, la Mușenița sau la Baineț. Pe băncile din lemn vopsite în galben ca șofranul se înghesuiseră unu-n altul, tăcuți și solemn câțiva jidovi cu caftan și pălării negre. Mergeau la Siret la o înmormântare, spuse unul dintre ei, și toate femeile se întoarseră să-l vadă mai bine. Tot pentru Siret se urcaseră și niște unguri din Grănicești, cu nevestele lor, cu multe coșuri de nuiele cojite, învelite în pânză de sac, de unde se răspândi un damf ascuțit de pește. Dar mai erau într-un colț și câțiva bărbați cu cușme de miel și ciubote, cu chimir lat de piele peste mijloc, care se vedea de la o poștă că sunt români.” [Mareș, 2015: 302-303]

Un copil orfan care reușește printr-o voință supraomenească să ajungă un om cu școală, dincolo de toarte vicisitudinile vieții. Deși este modest și nu se consideră important, are o calitate în care crede fără îndoială: „Aici glumise: poate, totuși, se simțea oleacă mai bun, mai răsărit decât cei veniți din Regat... Calitatea, adică, de bucovinean îl făcea să iasă din rând.” [Mareș, 2015: 221].

Un alt personaj important al romanului este profesorul Volcinschi de la Universitatea din Cernăuți. Român, personalitate a mediului academic din oraș și înainte de Unire, este unul dintre marii entuziaști ai României Mari. A slujit

corect și cinstit sub orânduirea austriacă și își propune să ajute la consolidarea națiunii din care și el face parte, pentru prosperitatea acesteia. I s-a prezis o strălucită carieră politică la București, dar a fost dezamăgit de coordonatele politicii românești. Născut și crescut sub înaltele standarde nemțești, se pare că nu a reușit să învețe ce însemna compromisul din politica românească. Poziția sa este redată succint într-o discuție cu studenții săi: „Ca foști supuși austrieci, noi, cei din generația veche, am fost loiali coroanei imperiale până în clipa în care ne-am dedicat în totalitate cauzei naționale. Par vorbe mari, dar a fost exact așa cum vă spun. Acum vin eu și vă-ntreb: voi pe cine slujiți? Cui îi sunteți credincioși și pentru cine v-ați da viața? Pentru un rege neamț care și-a luat țitoare o israelită și a burdușit închisorile cu patrioți români...?” [Mareș, 2015: 18-19]. Profesorul spune aici mai multe lucruri. Prima dată că nu a fost de acord cu revenirea lui Carol al II-lea pe tron, lucru care i-a încheiat cariera politică la București. Și parcă Regele român de origine germană nu mai era modelul de neamț de care știau bucovinenii. Iar închisorile burdușite cu patrioți, care nu pot fi decât legionari, ne dezvăluie orientarea naționalistă de dreapta, spre care se pare că profesorul este atras.

Dincolo de toate acestea, Volcinski era un mare patriot român. A sprijinit mereu fiii de țărani români săraci să termine școala, atât cât i-a stat în putință. Printre ei și Gavril M., un orfan din Bucovina de sub munte. Are o caracterizare foarte acidă referitoare la țăranul român, din păcate atât de adevărată: „Pentru că pe țăran l-au stricat până-n măduva oaselor arendașii și crâșmarii, și el va rămâne o povară pentru toate cârmuirile viitoare. Sărăcia n-ar fi până la urmă ceva de rușine, din punctul meu de vedere. Aproape toți sfinții creștini au fost săraci lipiți. Numai că țăranul nostru e rob și analfabet, îl mănâncă de viu pelagra și alcoolismul, sifilisul și sărăcia îl distrug... Asta e problema cea mare...” [Mareș, 2015: 18]. Însă rămâne un optimist și crede că va veni și ziua când „...în România cei mai buni avocați și doctori vor fi români, nu ca acum” spunea el și foarte multă lume nu-l credea. Să nu uităm că suntem încă în interbelic, în pauza ce o luase Primul Război până la următoarea conflagrație. Iată cum vede etnia română în raport cu altele din Europa acelor vremuri:

„– Noi nu suntem ca olandezii, spunea profesorul, (...) care au scos la iveală pentru agricultură și pământurile de pe fundul mării. (...)

– Nu suntem nici nemți, continuase profesorul, ca să avem câte o mașină pentru orice. Nu știm nici să facem capitaluri, să le adunăm și să le înmulțim din cămătă, cum se pricep doar jidanii, ca nimeni altcineva. N-avem vocația cămătăriei, cu alte cuvinte. Pentru că, nu uitați, cu mai mulți bani, agricultura noastră s-ar face cu siguranță altfel. Unii spun că și cu oleacă de știință însușită temeinic se pot face destule lucruri frumoase. Numai că școala noastră agricolă e și ea, ca și multe altele, la început. (...) Cine va vrea să schimbe ceva în țara asta de la țăran trebuie să înceapă. Și să pună oameni noi, tineri, peste tot acolo unde trebuie luate hotărârile mari.” [Mareș, 2015: 17-18].

Pentru perioada la care se referă romanul, ideile sunt extrem de curajoase și vizionare, doar așa pot românii să se apropie, pe toate planurile, de națiunile mai avansate, prin oameni educați, cu o viziune nouă și conștiinți de faptul că și românii pot fi egali cu toate celelalte etnii cu care conviețuiesc între granițe sau care se află în afara lor; cu o notă mai apăsată pentru Bucovina lui când spune, cu dreptate: „Mulți români au uitat că există și Bucovina. Profesorul repeta asta mereu, tăios, ca să audă și ultimul surd.” [Mareș, 2015: 263].

În tot romanul lui Radu Mareș se simte acțiunea unor forțe care țin de magie, de blesteme, de vrăji și descântece, de ocult. Tina este țiganca de la fermă, femeia bună la toate. Vorbind despre clișee identitare în romanul lui Radu Mareș, Teodora Dumitru spune: „Clișeele identitare chiar sunt exploatare din gros, nu văd nimic care să sugereze instrumentarea lor (auto)ironică de care vorbește Daniel Cristea-Enache în articolul citat: țiganca, bucătăreasa „fermei”, nu e prea curățică nici fizic, nici metafizic (se îndeletnicește cu vrăjitoria), neamțul merge după „reguli”, românul „fură”, jidovul face comerț etc. – în tușe preluate *apud* – și la mare distanță de – un Sadoveanu, de pildă, ori de Arghezi (țiganca fiind numită ba Tina, ba Tinca) sau fiindcă e nevoie de surprinderea unor caractere germanice, de la scriitorii ardeleni – Slavici sau Agârbiceanu. Jocul cu clișeele identitare, elogiat de cronicarul „Observatorului cultural”, nu e chiar atât de izbit” [Dumitru, 2011]. Ca să țină de un clișeu identitar, eu cred că nu sunt suficiente doar câteva date generale. Tina din romanul lui Radu Mareș nu este o zeiță a amorului precum Tinca lui Arghezi, deși cicatricea făcută de lama unui cuțit de la ureche până la buză ne poate duce cu gândul la un Năstase din tinerețea ei. Este adevărat că Tina este o vrăjitoare, dar ea practică magia albă. Este o femeie harnică, este foarte pricepută, ne aducem aminte de Wagner care spune că face cele mai bune alivenci din lume, mai bune chiar decât la Curtea Imperială din Viena. Este apoi vraci, vindecă oamenii de diferite boli cu ajutorul plantelor și al descântecelor, este un bun felcer, doar ea se pricepe să scoată orice dinte doar cu două degete, stârnind admirația felcerilor adevărați. Să nu uităm că ea are în grijă toată ferma, spală, calcă, mătură, are grijă și de cei doi bătrâni care viețuiesc la fermă: austriacul Franz, fost administrator al fermei alături de Wagner și Olesia, moșiereasa rusă cu mințile rătăcite, găsită iarna pe câmp. Știe, cu adevărat, să ghicească viitorul omului: pe al lui Gavril M. îl ghicește din prima seară după ce ajunge la fermă. Nu mai vorbim că tot ea știe să se ocupe și de cai, știe să conducă o trăsură cu o mână foarte sigură. Tina nu fură, este om de încredere, care are acces la toate bunurile fermei și niciodată nu au fost probleme. Clișeu identitar? Greu de găsit unul aidoma în literatura noastră. Când naratorul spune că Tina face anumite vrăji, el nu dă un verdict definitiv. Rămâne la latitudinea cititorului să decidă dacă crede sau nu în tot ce citește. Țiganca, o femeie de aproximativ 30 de ani, este o figură atipică în acest roman pentru etnia ei. Oare ploaia care vine și salvează toată recolta satului este adusă de ea? Nu ne putem pronunța, nici Gavril nu este sigur dacă rugăciunile lui sau descântecele ei au adus ploaia; sau nici unele, nici altele. Se vorbește că în tinerețe ar fi reușit să scape ferma de șobolani, atrăgându-i cu cântecul unui fluier și înecându-i în Nistru. Tot ea, se pare, prin farmece, reușește să-l înduplece pe

tatăl Katriei să fie de acord cu primirea lui Gavril în casa fetei. Un mister continuu înconjoară această ființă, asupra căreia tună și fulgeră preotul Neculăiță din sat. Un lucru ciudat se întâmplă la finalul romanului, când Tavi Vorobchievi se întâlnește, în anul 1941, cu o babă în vârstă pe ulițele satului de lângă Nistru:

„Într-una din primele săptămâni de război m-am încrucișat pe ulița mare cu o femeie. Era o babă scofălcită, îndoită aproape în unghi drept, pășea greu, sprijinindu-se într-o botă. Nu mai știu ce anume mi-a atras atenția asupra ei, ceva familiar, în tot cazul. A întins mâna neagră ca un vrej în direcția mea, făcându-mă să tresar: era ca și cum, prin aer, m-ar fi atins. Nu sunt superstițios sau prea fricos, dar m-am ferit. Cine e? Am întrebat după ce trecuse. E țiganka de la fermă, Tina, mi-a spus nu știu cine. O vrăjitoare. Am ținut-o minte pentru că s-a întâmplat să scap din toate și să mai trăiesc o jumătate de secol, ceea ce înseamnă că asta mi-a și ghicit probabil.” [Mareș, 2015: 461].

Este ultima dată când este pomenită Tina. Să privim puțin în urmă la evenimente: Gavril M. vine în micul sat de graniță în 1935. Este așteptat la gară de Tina, bucătăreasa fermei, o țigancă desculță, femeie cam la 30 de ani. Șef de gară este domnul Octavian Vorobchievici, bărbat la 30-35 de ani, în acel moment. Concluzionăm că Tina și Tavi erau cam de aceeași vârstă. După drama petrecută la fermă, Bucovina este ocupată de ruși în 1940, iar Tavi se refugiază în țară, iar în 1941 revine odată cu armata. Câțiva ani de la drama de la fermă, deci Tina trebuia să aibă la întâlnirea de pe uliță aceeași vârstă cu a lui Tavi, nu să fie o babă înclinată în unghi drept. Am crezut inițial că autorul a greșit datele, vârstele. Dar nu cred că am dreptate. Apariția țigăncii, bătrână, a fost doar o iluzie a lui Tavi, care a făcut parte din poveste. Este această apariție identică cu cea a omului cu un ochi galben lângă Gavril M. la nunta surorii sale Parascuța despre care nimeni nu știa nimic, iar Iliuță îi povestise ceva despre spirite, despre o altă lume prezentă pe pământ, mai ales pe pământul parcă vrăjit al Bucovinei. Lui Tavi i-a fost prezisă supraviețuirea de o Tină din altă dimensiune.

Octavian Vorobchievici, care spune spre finalul romanului că el este cel care istorisește, de fapt, povestea, este un român din Regat, venit în Bucovina în funcția de șef de gară în micul sat de pe Nistru. Este un om corect și, deși este chestionat de Siguranță, nu spune decât adevărul despre Gavril M. și despre posibila legionari din sat, avertizându-l în același timp pe Gavril că despre el era, de fapt, vorba, spre deosebire de directorul școlii, Radu Opaț, care tot într-o discuție cu oamenii Siguranței își dăduse cu părerea că despre Gavril M. s-ar vorbi unele lucruri. Deși nu era sigur de nimic și-a dat cu părerea, lucru care este posibil să fi contat în deciziile viitoare ale jandarmilor. Tot din același aluat este făcut un alt român din sud, un regățean deci, șeful de post, „omul negru”, Gogu Popescu, care are o comportare de om extrem de înrăit. Așteptat în gară la sosirea în sat, nici măcar nu răspunde mâinii întinse de primar. El este cel care-l împușcă pe Gavril M. și care este, probabil, ucis de Katria. Alături de acest șef

de post stau și gorilele care-l ajută în toate aceste demersuri: Tilihoi și Prepelită, nume parcă predestinate spre delatțiune și trădare.

Nu putem omite de aici tabloul mamei lui Gavril, o munteancă adevărată, din Bucovina de sub munte. Cităm, din nou, din articolul Teodorei Dumitru: „... iar dacă portretul mamei lui Gavril M. are o forță – ea e intens tributară Vitoriei sadoveniene. Tavi Vorobchievici, alias Radu Mareș n-a făcut decât s-o modifice în spectre neesențiale și, în mare, Sofica M. (sic) se reține ca o Vitorie trecută la «pocăiți».” [Dumitru, 2011]. Din nou același „cliseu identitar” de care s-a mai pomenit. În primul rând numele mamei lui Gavril este Domnica lui Ștefan. Apoi chiar sintagma „o Vitorie trecută la pocăiți” este un nonsens. Pentru că puterea adevăratei Vitorii tocmai aceasta este: o credință de nezdruncinat; citind *Baltagul* ai senzația că mai degrabă s-ar mișca Rarăul decât să-și piardă Vitoria credința, nicidecum să și-o schimbe. Trecerea mamei lui Gavril la pocăiți este, din perspectiva mea, cea mai mare enigmă a cărții. Cât de mare să fi fost dezamăgirea acestei femei ca s-o determine să-și schimbe credința, să coboare icoana de pe peretele de răsărit și să stingă candela care pomenea iubirea vieții ei și, mai ales, să știe că va fi despărțită de unicul ei fiu? Oare preotul din sat să-i fi provocat o durere așa mare, ori poate destinul nefast al soțului ei, sau poate, pur și simplu, prea multele greutăți ale vieții de vădană cu trei copii. În cronică sa, referindu-se la judecata țaranului român față de legionari, Daniel Cristea-Enache scrie: „Tocmai această judecată prudentă și bună, ascunsă, dar îndărătnică în rânduiala ei, a făcut ca legionarii, cu toate straiile și caii lor albi, să nu poată câștiga satul românesc” [Cristea-Enache, 2011]. Deci nu influența legionară a cauzat această decizie radicală a femeii.

Un alt tip de român este contabilul Buliga Onofrei, amintit și mai sus. Ridicat dintre țararii români din Bucovina austriacă, el devine slujbaș fidel coroanei, fiind un „Țăran școlit, ca atâția alții, în timpul Austriei: poștașii, dascălii din bisericile românești, secretarii de la primărie, agentul veterinar (...) pădurarii ș.a.m.d.” [Mareș, 2015: 37]. Bădica Onofrei vorbea, în afară de română, germana (obligatorie pentru munca sa înainte de Unire) și rusa. Se purta îmbrăcat jumătate românește, jumătate nemțește, ca slujbaș ce era. Este interesantă părerea sa despre conaționali, mai ales despre românii din Vechiul Regat: „Dumnezeu îți poate da o țară nouă și mare, faină... Dar dacă n-ar fi străinii să aibă grijă de toate...peste tot, unde te uiți, numai străini... ce-ar fi? La ce se pricep românii noștri? Nu te supăra, se pricep să fure și să mintă...!” [Mareș, 2015: 58]. Și, în continuare, vorbește despre ruși: „Rusul, «pentru că tot vorbeam de rase», îl făcu bătrânul atent pe băiat, care-i rasă proastă, un animal, o fiară, un sălbatic, la cai se pricepe ca nimeni altul, și-i iubește ca pe copiii lui. I-ar fi putut împușca, așa cum își împușcaseră din capul locului toți ofițerii. În fața cailor însă, inima de fiară se înmuiase.” [Mareș, 2015: 74]. Distingem parcă mai puține adjective calificative depreciative în dreptul românilor, deși avem și noi destule. Remarcăm și faptul că despre nemți se fac doar remarci aluzive.

Iliuță Motrescu, „călugărașul” din Calafindești, un călugăr plecat de la mănăstire în lume și care este atras din tinerețe de mișcarea legionară, un fel de

credință oarbă într-un destin mesianic al românilor. Nu-și uită credința, se poartă cu haine monahale și crede în satul românesc: „În satul românesc, crede călugărașul, despre care doar proștii vorbesc cu dispreț, există încă adevărul nestruciat al lumii. Nu e uitat, a fost pus la păstrare.” [Mareș, 2015: 221]. Nu este un om periculos, nu pune mâna pe arme și nici nu face propagandă vizibilă. Doar crede cu toată puterea în mișcarea care-l pune în pericol și pe el, și pe cei din jurul său. Ar fi fost mai de folos neamului său dacă ar fi rămas la mănăstire să se roage pentru el.

Vorbind și despre etnicii germani, Wagner este figura cea mai bine conturată, deși este absent. Aș face legătura cu *Baltagul* lui Sadoveanu, deoarece Wagner este, ca și Nechifor Lipan, personajul despre care se vorbește destul de mult în roman, dar el nu va fi niciodată prezent în acțiune. Este fostul șef al fermei, imaginea cu care va fi nevoit să se înfrunte românul Gavril. Gospodar bun, omul cel mai școlit pe care l-a avut ferma, care lasă în urmă lucruri bune, temeinic făcute. Aminteam de un oarecare antisemitism la Gavril, care se ferește să-l atingă pe Horovitz când merge să facă cumpărături pentru fermă. Despre Wagner aflăm însă că nu călcase niciodată în prăvălia evreului, în toți anii cât fusese administrator, deși de acolo se aproviziona ferma și înainte. Chiar Horovitz confirmă că nu este fugit cu documente secrete în Rusia, cum eronat sau chiar calculat se insinuase, ci plecase înapoi la Viena, de unde era venit, poate după nevasta care-l părăsise de prea mult urât în Bucovina, la capătul lumii.

Un alt personaj interesant este morarul Schneider, bunicul Katriei, care este urmașul direct al primilor colonizatori trimiși în Bucovina de conducătorii Imperiului Austriac. Are o moară și multe alte acareturi, care merg nemțește și fac cinste satului, districtului și, în acest roman, Regatului României. Este un om corect, care-și înțelege bine nepoata, pe Ecaterina, și o ajută să-și construiască un viitor, chiar împotriva voinței tatălui ei, Suhoverschi.

Nu sunt pomeniți în roman prea mulți etnici de origine slavă care să locuiască în Bucovina. Am spus slavi deoarece aici intră polonezii, rușii, ucrainenii și rutenii; înțelegem că deși cu origini slave, de multe ori între aceste etnii există mari diferențe. Familia Suhoverski este de origine ucraineană. Devenit ginerele morarului Schneider, Suhoverski ajunge un om bogat datorită dotei pe care o primește soția sa. Dar tata socru era dezamăgit, ginerele, ca orice ucrainean, n-ar fi catadicsit niciodată să toarne un sac de boabe în coșul morii. Însă îi urăște foarte tare pe români pentru că:

„...la ce le-a trebuit lor, românilor, țara asta, dacă nu se pricep și nici nu le trece prin cap s-a administreze ca lumea? De ce nu se duc dracului să lase pământul *ăsta* cui știe ce să facă cu el? (...)

– Spune-mi măcar un ferșter român cu școală adevărată. Spune-mi un român inginer silvic. Spune-mi un singur proprietar de fabrică de cherestea care să fie român.” [Mareș, 2015: 388]

Deja am aflat și de ce-i urăște pe români și știm că tatăl Katriei nu va fi niciodată de acord cu căsătoria fiicei sale cu un român; așa cum nu fusese de acord ca ea să meargă la Școala Normală de la Cernăuți, așa cum nu fusese de acord ca ea să meargă la serviciu, ca învățătoare la școală după terminarea studiilor. Un ucrainean adevărat. Pentru a reda culoarea și farmecul Bucovinei, autorul folosește multe regionalisme dar și neologisme. Am reținut destul de multe dintre ele, dar voi reda doar câteva, regionalisme mai ales, specificând că ele provin sau din germană, sau din ucraineană, și sunt folosite și azi în limba uzuală a bucovinenilor: *șișcorniță, șleau, bulub, gârlici, cablă, barcaș, ringhișpil, izbuc, susai, a șopocăi, tașcă, zupă, oberliht, robota* și multe altele.

O imagine dezolantă ne lasă românii veniți din Vechiul Regat să muncească în Bucovina. Acei oameni numiți Sudiți nu sunt țigani, sau poate sunt deja țigani românizați. Autorul nu se pronunță asupra etniei lor, deși pe Tina nu ezită să o numească după etnia ei: țigancă. Urmărind caracterizarea acestor oameni am avut în față, uluitor de limpede, portretul pe care-l face generalul Splény, primul guvernator militar al Bucovinei după anexarea acesteia de către Imperiul Habsburgic, țăranilor români care trăiau pe aceste meleaguri în secolul XVIII, imediat după anexarea provinciei, în anul 1775. Pare că pentru acești oameni timpul s-a oprit în loc; sunt slăbiți de malnutriție, cu hainele rupte, nespălați și trăind într-o sărăcie cruntă. Veniți din fostul Regat să-și caute o viață mai bună în Bucovina mai civilizată și mai bogată.

„Erau, într-adevăr, alt tip de țărani decât băștinașii din Bucovina, parcă altă rasă, adică oacheși, spânateci, cu părul des, negru-albăstrui (...) Erau toți desculți și în zdrențe, scheletici, cu pielea înnegrită, ochii duși în fundul capului și obrajii supti, iar dinții – ca la cai sau la morți. Ochii le străluceau în schimb de foame, de flămânzire îndelungată, mai bine zis, ca de febră. (...) Pentru contabil, care-i cunoștea dinainte, conta faptul că niciunul dintre Sudiți n-avea acte, lucru cu care aceștia fuseseră obișnuiți în Vechiul Regat, de unde veneau, dar care nu era permis aici, chiar la frontiera țării. Apoi, câțiva fuseseră la furat în sat, unde pusesese mâna pe ei jandarmul, care-i bătuse crunt.” [Mareș, 2015: 58-59]

Și nu în ultimul rând vom vorbi de Ecaterina Suhoverski, cunoscută ca nepoata morarului Schneider mai ales. Dacă admitem că personajul central al romanului este Bucovina reprezentată prin oamenii săi, atunci Katria este personajul cel mai important al acestei narațiuni, pentru că ea reprezintă cel mai bine Bucovina. Fiica unei nemțoaice căsătorită cu un ucrainean, această fată ca un soldat, cum spune autorul romanului, ia de la fiecare din etniile pe care le reprezintă ce este mai bun. Este ordonată, calculată și, deși bogată, înțelege că doar prin școală și prin muncă poate să se realizeze – exact dezideratele profesorului Volcinschi. Este sprijinită în toate aceste demersuri, necondiționat, de bunicul ei, neamțul Schneider, care vede în ea întruchiparea unei înaintașe a lor în Bucovina, stră-străbunica Else. Deși limbile ei materne sunt germana și ucraineană, pe care le știe bine (să ne amintim că Gavril știe doar româna), nu

pregetă să meargă la Școala Normală din Cernăuți și să învețe o limbă nouă, româna, o limbă complicată (mai ales gramatica, unde are unele probleme) deoarece aceasta era limba oficială a noii ei țări în care trăia și trebuia să o știe, din respect pentru ceilalți și pentru a-și putea câștiga pâinea, așa cum hotărâse înainte. Este extrem de sociabilă, îi place de omul Horovitz, care este evreu, și ascultă cu plăcere poveștile despre fiul lui, care este la o școală de muzică din Viena și poate deveni un mare pianist (să ne amintim că Gavril își scuipa de trei ori în sân când trecea pe lângă Sinagoga din Cernăuți, în timpul în care era elev la școala de acolo). Trebuie să suporte supozițiile greșite ale preotului Neculăiță Posteuca, care sugerează că fata a purtat doliu nu după bunica sa, ci după doi legionari români morți în luptele din Spania, situație în care o sută de fecioare trebuiau să poarte doliu în România timp de un an. Fractură de gândire logică la preot deoarece Ecaterina nu putea să poarte doliu după legionarii Moța și Marin și în același timp să vorbească de bine despre evreul Horovitz. Așa cum este Katria, așa ar vrea autorul romanului să fie Bucovina la care dorește să se întoarcă. Și cumva soarta acestei brave fete, alături de Gavril, este ca și soarta Bucovinei de Nord, de unde provenea. Este ucisă și nu de ruși, este ucisă de români, într-un mod extrem de arbitrar. Să vedem ce spune naratorul despre acest lucru: „Acolo [unde a fost ucisă Katria], pe marginea drumului, a și fost pusă, după obicei, o cruce, care atunci când au venit rușii în vara lui 1940 a dispărut.” [Mareș, 2015: 459]. Așa cum a dispărut de atunci și acea parte din Bucovina. Înainte Bucovina a fost un ținut la marginea unui Imperiu, după aceea a fost un ținut la marginea unui Regat. Azi Bucovina este un ținut la marginea Europei. O parte a ei a rămas dincolo de această margine.

BIBLIOGRAFIE

- Cernat, 2011: Paul Cernat, „Un roman de la periferia istoriei”, în „Observator cultural”, nr. 579/17.06.2011.
- Cristea-Enache, 2011: Daniel Cristea-Enache, “Good old times”, I-II, în „Observator cultural”, nr. 565/I/21.03.2011 – 566/II/28.03.2011.
- Dumitru, 2011: Teodora Dumitru, „Condeiful și pistolul, *Când ne vom întoarce* de Radu Mareș”, în „Revista cultura”, nr. 351 din 24.11.2011.
- Goldiș, 2011: Alex Goldiș, „Un roman excepțional”, în „Cultura literară”, nr. 326 din 02.06.2011.
- Mareș, 2015: Radu Mareș, *Când ne vom întoarce*, Editura Polirom, București, 2015.